

Тэматыка, праблематыка і паэтыка апавяданняў са зборніка «Сямнацатай вясной» (1957) І.Я. Навуменкі

К.М. ЧАРОТА

Артыкул прысвечаны ранняй творчасці І.Я. Навуменкі. У ім комплексна даследуюцца апавяданні, якія ўвайшлі ў зборнік «Сямнацатай вясной». Праведзены аналіз твораў дазволіў аўтару сцвярджаць, што яны прысвечаны тэме змагання беларускага народа з фашысцкімі захопнікамі падчас Вялікай Айчыннай вайны, маюць даволі высокі мастацкі ўзровень і вылучаюцца праўдзівасцю, шчырай непасрэднасцю, лірызмам, рамантычна-ўзнёслай танальнасцю, мяккім гумарам і тонкім аналізам псіхалогіі летуценных юнакоў.

Ключавыя словы: ваенная проза, апавяданне, І. Навуменка, вобраз героя, мастацкія сродкі.

The article is devoted to the early works of I.J. Navumienka. The short stories included in the collection «Seventeenth spring» are comprehensively examined in it. The analysis of the works allows the author to state that I.J. Navumienka demonstrates a sufficiently high artistic level in his early works. The short stories dedicated to the theme of the struggle of the Belarusian people against fascist invaders during the Great Patriotic War stand out for their veracity, ingenuousness, lyricism, romantic-sublime tonality, soft humor and subtle analysis of the psychology of dreamy young men.

Keywords: war prose, short story, I. Navumienka, image of the character, literary devices.

Іван Якаўлевіч Навуменка (1925–2006) – асоба шматграннага таленту: журналіст, пісьменнік, крытык, літаратуразнаўца, публіцыст, выкладчык, грамадскі дзеяч.

Свой шлях у літаратуру будучы народны пісьменнік Беларусі пачаў з напісання вершаў, якія былі апублікаваны ў розных абласных і рэспубліканскіх перыядычных выданнях: «Вясна» (29 мая 1946 г.), «Ты выйдзі, паслухай...» (5 снежня 1946 г.), «Ёлка» (1 студзеня 1947 г.), «Я голас аддам...» (9 лютага 1947 г.), «Загулі трактары...» (24 красавіка 1947 г.), «Брыгадзір» (7 лютага 1948 г.) і інш. Гэтыя свае першыя спробы праявіў аўтар ацэньваў невысока і ў інтэрв'ю «Вяртанне ў маладосць» прызнаваўся: «...паэта, лічу, з мяне не атрымалася. Проза была бліжэй» [1, с. 84]. Толькі ў 1957 г. ўбачыла свет першая кніга пісьменніка – зборнік «Сямнацатай вясной», у які, акрамя апавядання, што дало яму назву, увайшлі яшчэ два: «Трое з зялёнай будкі» і «Эх, махорачка...». Гэты дэбют Івана Якаўлевіча быў паспяховым. Крытыка добразычліва сустрэла дадзеную кнігу, адзначыўшы, што «ў беларускую літаратуру прыйшоў новы, цікавы праявік», «мінуючы па сутнасці тую “стадыю пачаткоўца”, якая звычайна цягнецца гадамі» [2, с. 3] (Тут і далей пераклад з рускай і іншых моў наш – К.Ч.), што аўтар валодае «добрай пісьменніцкай назіральнасцю» і ўмее «падмеціць у жыцці і ў людзях тое самае важнае і галоўнае, без чаго нельга зрабіць мастацкага абагульнення» [2, с. 3], што «пра даўно вядомае, ні адзін раз чулае пісьменнік расказвае нам так, што мы чытаем яго творы з вялікай прыемнасцю» [3, с. 182], што «з першых крокаў у літаратуры Іван Навуменка звярнуў на сябе ўвагу чытача свежым словам пра простага чалавека, шчырасцю інтанацый, тонкім лірызмам у спалучэнні з мяккім дасціпным гумарам» [4, с. 3], што «ў яго апавяданнях ёсць галоўнае, што патрэбна для літаратуры, – сапраўды мастацкае асэнсаванне жыцця, удумлівы падыход да жыццёвых з'яў, уменне аўтара карыстацца прыёмамі і сродкамі літаратурнай тэхнікі» [5, с. 151] і г. д.

Даволі высокі мастацкі ўзровень ужо першых апавяданняў І.Я. Навуменкі, на наш погляд, тлумачыцца некалькімі прычынамі. Нельга не пагадзіцца з Н. Гілевічам наконт таго, што на «такое хуткае разгортванне пісьменніцкага таленту» [2, с. 3] Івана Якаўлевіча паўплываў ужо дастаткова вялікі на той момант жыццёвы і прафесійны вопыт. Да выхаду зборніка «Сямнацатай вясной» яго аўтар больш за дзесяць гадоў прапрацаваў журналістам, сцвердзіўся як літаратуразнавец, абараніўшы ў 1954 г. кандыдацкую дысертацыю. Значную ролю, на нашу думку, адыграла і тое, што майстэрства мастака слова І.Я. Навуменка паспеў адтачыць і адшліфаваць на надрукаваных у газеце «Звязда» і часопісе «Маладосць» нарысах, якія лічыў «прыступкай» да прозы [1, с. 84].

Апавяданні «Сямнацатай вясной» (1957), «Трое з зялёнай будкі» (1956) і «Эх, махорачка...» (1955), што склалі дэбютны зборнік пісьменніка, аб'ядноўвае адна тэма – змаганне беларускага народа з фашысцкімі захопнікамі падчас Вялікай Айчыннай вайны. У прыватнасці, першыя два прысвечаны дзейнасці падполля на акупіраванай тэрыторыі, трэці – партызанскай барацьбе. Зямляк народнага пісьменніка Беларусі, літаратуразнавец С.С. Лаўшук, які працаваў разам з Іванам Якаўлевічам у Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы, сцвярджае, што «пры адборы апавяданняў у зборнік улічваліся не толькі сюжэтная фактура, але і іх стылёва-выяўленчыя асаблівасці» [6, с. 636]. Акрамя таго, са слоў І.Я. Навуменкі таксама вядома, што агульным у апавяданнях «Сямнацатай вясной» і «Эх, махорачка...» было яшчэ і тое, што «сюжэтная лінія ў іх аўтабіяграфічная ці блізкая да аўтабіяграфіі. Зразумела, быў і домysel. Я пісаў пра людзей, якіх ведаў, – пра даваеннае пакаленне» [1, с. 74].

Нягледзячы на тое, што на момант выхаду зборніка «Сямнацатай вясной» на тэму барацьбы беларусаў з нямецкімі акупантамі было ўжо даволі шмат напісана айчыннымі мастакамі слова і паэтычных, і праяічных твораў, тым не менш крытыкі адзначалі новы, свежы погляд І.Я. Навуменкі на падзеі 1941–1945 гг. Як слушна заўважыў літаратуразнавец М. Лазарук, «сакрэт прывабнасці гэтых апавяданняў у тым і заключаецца, што аўтар свае намаганні скіроўвае не на тое, каб паказаць чытачу некалькі новых фактаў з жыцця народа ў час Айчыннай вайны, а на псіхалогію гэтых фактаў, мастацкае ... іх асэнсаванне» [5, с. 151]. Да таго ж трэба дадаць, што І.Я. Навуменка знайшоў арыгінальны падыход для адлюстравання жорсткага і крывавага аблічча вайны, паказваючы яго праз прызму бачання шаснаццаці-сямнаццацігадовых хлопцаў і дзяўчат.

Менавіта такі падыход і выкарыстаў праяік у апавяданні «Сямнацатай вясной», пачаўшы распрацоўку сваёй «уласнай» тэмы пра пакаленне юнакоў, якое «не паспела расквітнець і было абпалена полымем вайны» [7, с. 146], але не пакарылася фашысцкім захопнікам і змагалася супраць іх. Апавед у гэтым творы вядзецца ад імя галоўнага героя Цімоха, якому ішоў сямнацаты год. Апісаныя ім падзеі адбываліся вясной, «вельмі багатай на кветкі, на цеплыню, на тыя цудоўныя дні, калі, здаецца, сама зямля спявае песню сонцу, жыццю, высокаму сіяму небу» [6, с. 129] і расцвітае бэз, які найбольш палюбіў галоўны герой. Аднак той радасці жыцця, якую трансліравала прырода, Цімох не адчуваў, бо ішла вайна, якая парушыла ўсе планы і ставіла пад пытанне яго будучыню: на фасадзе яго школы «трапятаў чужы сцяг з чорнай свастыкай», а ў ёй самой, дзе настаўнікамі павінна было «сеяцца» разумнае, добрае, вечнае, размясціўся нямецкі камендант. Прырода знаходзіцца на кантрасце з настроем галоўнага героя. З дапамогай менавіта такога прыёму і ажыццяўляецца ўзмацненне драматызму мастацкага выкладу. Замест школьных экзаменаў Цімох вымушаны быў прайсці суровы жыццёвы іспыт. Ён і яго сябры Цішка Дрозд, Мікола і Сымон Біцюгі – тыповыя прадстаўнікі таго даваеннага пакалення, якое характарызувалася «рамантыкай, марай пра подзвіг, цнатлівасцю і чысцінёй» [1, с. 74], – робяць свой выбар і вырашаюць не сядзець склаўшы рукі, а дзейнічаць. Як паведамляе галоўны герой, нямецкі камендант выдаў загад, за невыкананне якога пагражаў смяротнай карай: не захоўваць агнястрэльную зброю, не распаўсюджваць злосныя чуткі пра непераможную германскую армію, не паяўляцца на вуліцы ў начны час [6, с. 129]. Ужо нават тое, што яны, як хваліцца Цімох, «добра сумленна» выконвалі толькі апошні, самы «няшкодны» для немцаў пункт загаду, а астатнія парушалі, паказвае іх катэгарычнае непрыняцце акупацыйнай улады. Юнакі рабілі партызанам «сякія-такія паслугі» [6, с. 134] і «рыхтавалі з сябе барацьбітоў, бязлітасных, мужных, зацятых», каб здзейсніць што-небудзь гераічнае. Айчынны літаратуразнавец В.П. Жураўлеў адзначаў, што «відавочную і прыцягальную мастацкую адметнасць і сілу раннім апавяданням і аповесцям І. Навуменкі ў вельмі многім надае глыбокае аўтарскае веданне ўзроставых духоўна-псіхалагічных магчымасцей сваіх герояў і высокапрафесійнае раскрыццё, выяўленне гэтага юнацкага патэнцыялу духоўнасці ў канкрэтных жыццёвых абставінах» [8, с. 16–17]. Якраз у апавяданні «Сямнацатай вясной» аўтар выявіў сябе як тонкі псіхалаг, які дасканала ведае ўнутраны свет свайго героя. Героям апавядання ўласцівы юначы максіmalізм, з-за якога яны лічаць, што «весяліцца, танцаваць у такі час, калі ідзе вайна, калі ліецца кроў, проста

ганебна» [6, с. 130], і ўсіх тых, хто гэта робіць, успрымаюць як здраднікаў. За бестурботны смех, за звонкае шчабятанне «ў такі час» Цімох спачатку ацэньвае дзяўчыну Стасю, у якую пазней закахаецца, як «асобу пустую, нікчэмную, не вартую ўвагі наогул» [6, с. 131].

Смешна і наіўна гучаць іх «падставы» для таго, каб называць сябе баявой групай: «На нашым узбраенні ўжо быў вінтовачны абрэз, дзве лімонкі з капсулямі, з паўпуда аманалу і кавалак бікфордавага шнура», ды і сам намер хлопцаў «аб’явіць германскаму фашызму бязлітасную вайну» [6, с. 130]. Нягледзячы на такі невялікі арсенал, нявопытнасць і поўную адсутнасць уяўлення аб тым, як павінны дзейнічаць падпольшчыкі, галоўнаму герою і яго сябрам удалося ўзарваць масток і смяротна параніць паліцэйскага Кірылу Сёхмана. Дарэчы, ствараючы вобраз гэтага калабарацыяніста, які «да вайны стаяў ... пры дзвярах клуба кантралёрам, але абакраў касіра, і яго засудзілі» [6, с. 130–131], І.Я. Навуменка ўдала выкарыстоўвае мастацкую дэталю: «Ён быў важны, надзьмуты і раз-пораз пазіраў на свой наручны гадзіннік, які раздабыў нядаўна» [6, с. 130]. Малаверагодна, што ён купіў гэты гадзіннік.

Але апавяданне «Сямнаццатай вясной» не толькі пра падпольную барацьбу юнакоў і пра іх дыверсію. Гэты твор прасякнуты гуманістычным антываенным пафасам, бо ён больш «...аб каханні, аб маладосці, аб першым чыстым незаплямленым пачуцці і аб крывавай вайне, якая супрацьстаіць усяму прыгожаму на зямлі» [9, с. 59]. Малады прэзіраік дакладна і праўдзіва перадаў не толькі паводзіны, але і ўсю гаму пачуццяў упершыню закаханага і няўпэўненага ў сабе юнака, які рамантычна ўспрымае рэчаіснасць: «Першы час я праходзіў міма дзяўчыны з самым незалежным выглядам. Я не кінуў у яе бок ніводнага прызнага позірку, стараўся на яе не паглядаць» [6, с. 131]; «У сваім уяўленні я маляваў сябе ў розных геройскіх ролях. Вось я на вачах у дзяўчыны забіваю нямецкага каменданта, забіваю Кірылу Сёхмана, забіваю цэлы дзясятка фашыстаў, нарэшце, падаю забіты сам... Белая дзяўчына перастала смяцца, у яе вачах захапленне, распач, пакута. Яна плача, вінаваціць сябе за свой смех. Яна становіцца другой...» [6, с. 131–132]; «Я нячутна паўтараў імя Стасі тысячу разоў у дзень, яно звінела ў маіх вушах як музыка. ...калі заўважаў Стасю, сэрца ў грудзях пачынала біцца, нібы птушка, злоўленая ў сіло» [6, с. 132]; «...мая дзяўчына акінула мяне хуткім позіркам. Мне здалася, што гэты позірк быў насмешлівы. Мой твар гарэў ад сораму, мне было ў той вечар балюча і крыўдна, як ніколі» [6, с. 133] і г. д.

У канцы апавядання І.Я. Навуменка выкарыстоўвае прыём «прыятнага узнавання» [2, с. 3]: Цімох даведваецца, што яго каханая Стася таксама ўдзельнічала ў падпольнай барацьбе з ворагам.

Большасць прадстаўнікоў пакалення, да якога належаў сам аўтар зборніка «Сямнаццатай вясной», марыла стаць вынаходнікамі, палярнікамі, лётчыкамі, геалагамі, вучонымі і г. д. Але І.Я. Навуменка робіць галоўным героем апавядання «Трое з зялёнай будкі» непрыкметнага юнака Сашу Пеціка, у прафесіі якога мала гераічнага, бо ў дваццаць гадоў ён узяўся за нажніцы і брытву і стаў цырульнікам. Дзяўчына Віка, у якую Саша закахаўся, «мала сказаць, што ... невысока ставіла Пецікаву пасаду, яна проста насміхалася з Пеціка» [6, с. 139]. Магчыма, каб дагадзіць дзяўчыне, малады чалавек і змяніў бы прафесію, але яго прызначылі загадчыкам цырульні. Адчуваючы адказнасць і разумеючы, што «яго ўцёкі з работы можна было расцаніць як самае звычайнае дэзерцірства» [6, с. 139], ён вырашае даказаць каханай, што «яго работа мае свой сэнс і што недарма з самай раніцы ў цырульні выстрайваецца доўгая чарга» [6, с. 139]. Але аднойчы цырульня згарэла. Праведзеная рэвізія выявіла недастачу «цэлых чатырох літраў адэкалону “Бэз”», за што Сашу Пеціку далі тры месяцы прымусова-выпраўленчых работ. Камізм сітуацыі заключаецца ў тым, што загадчык цырульні не краў і не прысвойваў гэтага адэкалону, яго асудзілі, таму што «крымінальны кодэкс ніколі не хацеў лічыцца з тым, што па шчырасці сваёй душы Пецік асвяжаў твары кліентаў звыш усялякіх норм, зацверджаных прэйскурантам» [6, с. 140]. Чытач можа здагадацца, што і ў Вікі былі пачуцці да Сашы Пеціка, інакш як можна растлумачыць тое, што яна падышла на станцыю, калі «злачынцу» на цягніку адпраўлялі адбываць пакаранне.

Былы загадчык цырульні з’явіўся ў родным пасёлку, калі той ужо «жыў трывожным жыццём фашысцкай акупацыі» [6, с. 140]. Усім сваім выглядам і паводзінамі ён дэманструе, што, «нягледзячы на нягоды вайны, мае пэўныя жыццёвыя поспехі» [6, с. 140] і што «вайна яго не датычыла. Ён рабіў сваю справу і болей нічога на свеце не хацеў ведаць» [6, с. 143].

Малады чалавек таксама расказаў Віцы пра сваю працу ў цырульні ў самым Кіеве, дзе яго кліентамі былі нямецкія генералы, тым самым падкрэсліваючы сваю лаяльнасць да новай улады. Пачуўшы гэта, дзяўчына паспяшалася дадому і нават не падала яму на развітанне рукі. Незвычайнай была рэакцыя Сашы Пеціка на гэтую няўвагу з боку дзяўчыны: непавага і раўнадушнасць ніколі не кранулі хлопца і «на яго твары свяцілася задавальненне» [6, с. 141]. У чытача можа закрасціся думка, што хлопец разлюбіў Віку. «У апавяданні “Трое з зялёнай будкі” адчувальныя элементы прыгодніцкай прозы, дэтэктыву...» [9, с. 66], – сцвярджае Г. Сіненка. Сапраўды, пісьменнік на працягу ўсяго твора трымае чытача ў напружанні і нейкімі дэталямі, заўвагамі дае падказкі, што ўсё не зусім так, як можа падавацца, і многія персанажы не тыя, кім хочучь здавацца. Гэта датычыцца як галоўнага героя, так і яго пастаянных кліентаў – юнака Цішкі, які працаваў рамонтным рабочым на чыгунцы, і землеўпарадчыка Трапезы. Паступова становіцца зразумелым, што не без іх удзелу былі арганізаваны і праведзены многія дыверсіі ў тыле акупантаў і што для канспірацыі «ліў на сябе памыі Пецік» [6, с. 141], а Цішка, у якога «на верхняй губе рос толькі рэдзенькі пушок» [6, с. 143], штодзень наведваў цырульню.

На наш погляд, дзве асноўныя думкі ўвасоблены І.Я. Навуменкам у апавяданні «Трое з зялёнай будкі». Першая – героямі не нараджаюцца, а становяцца, прычым нават тыя, хто ў мірным жыцці нічым не вылучаўся, а проста жыў і працаваў. Дзеля гэтага неабходна быць гатовым ахвяраваць не толькі сваім жыццём, але і нечым вельмі дарагім для цябе. У дадзеным выпадку цяжка ўявіць, як пакутваў Саша Пецік ад таго, што Віка нават не глядзела ў яго бок і лічыла здраднікам, і колькі душэўных намаганняў ён прыклаў, каб не парушыць канспірацыю і не адкрыцца перад каханай. Другая – перамога над акупантамі была б немагчымай без падтрымкі народа і яго садзейнічання, без такіх «моцных» духам людзей, як цётка Мальвіна, што два месяцы хавала і лячыла чыравонаармейца, і тэлеграфіст Сіла Прохаравіч, якія, рызыкуючы жыццём, без лішніх слоў бяруцца дапамагаць Сашу Пеціку змагацца супраць фашыстаў.

Заканчваецца апавяданне «хэпі-эндам»: у вызвалены ад немцаў пасёлак апануты ў вайсковую форму Саша Пецік прыязджае на вайскавай машыне і заходзіць у зялёную будку, каб павітацца з цёткай Мальвінай і Сілай Прохаравічам. Пакуль ён быў там, «непадалёку... нецярпліва пахаджвала Віка» [6, с. 150].

У цэлым гэты твор І.Я. Навуменкі цікавы, мае захапляльны сюжэт. Аднак аналіз ужо першых двух твораў са зборніка «Сямнацатай вясной» паказаў, што пісьменнік занадта часта карыстаецца прыёмам «прыятнага узнавання» [2, с. 3].

Гумарыстычнае апавяданне «Эх, махорачка...» сведчыць пра тое, што малады пісьменнік умела карыстаўся магчымасцямі гэтага жанру. Яно з'яўляецца прыкладам таго, як на аснове нязначнага бытавога эпізода з партызанскага жыцця часоў Вялікай Айчыннай вайны можна напісаць сапраўды высокамастацкі твор і як адна дэталю можа дапамагчы раскрыць душу героя. Хоць гэты твор быў надрукаваны, і, відаць, напісаны раней за апавяданне «Сямнацатай вясной», але па храналогіі ён з'яўляецца працягам гісторыі барацьбы Цімоха і яго сяброў з нямецкімі акупантамі.

Намі ўжо было адзначана, што гэтыя два апавяданні аўтабіяграфічныя, а агульнавядома, што І.Я. Навуменка трапіў у партызаны ўжо пасля таго, як быў удзельнікам маладзёжнага падполля ў Васілевічах. На сувязь паміж названымі творамі ўказвае таксама імя і прозвішча сябра галоўнага героя: у абодвух апавяданнях ён завецца Цішкам Драздом. У апавяданні «Эх, махорачка...» безыменны галоўны герой, які са сваім сябрам робяць свой пасільны ўнёсак у агульную справу змагання супраць фашыстаў і адказваюць у партызанскім атрадзе за наладжванне і падтрыманне сувязі з падпольнымі групамі, расказвае цікавую гісторыю знаёмства з «заядлым курцом» Апанасам Мядзведзькам. У той час усе партызаны з нецярпеннем чакалі прыходу Чырвонай арміі і «прагна лавілі прыглушаны гул далёкай страляніны» [6, с. 72].

Чытач даведваецца, што адменны падрыўнік дзядзька Апанас, смешны на выгляд з-за свайго адзення, быў не без хітрынкі чалавекам, якога ўсе ў атрадзе паважалі і любілі. Адноўчы, калі хлопцы накіраваліся ў гарадок да падпольшчыкаў, іх дагнаў дзядзька Апанас, які папрасіў зайсці да Фёдара Пінчука і прынесці махоркі. Толькі тады юнакі зразумелі, з якой ласкі падрыўнік перад гэтым стаў да іх такі добры і чаму пачаставаў мёдам. Хлопцам

удалася раздабыць некалькі пачак нямецкага тытуню. З гумарам галоўны адзначае, што «...акцыянерная кампанія Фрыца Вольфа і К^о, як было напісана на пачках, мусіць, і не здагадалася, што яе прадукцыяй забяспечваецца самы непрымірымы вораг германскай імперыі – дзядзька Апанас», які «...ледзь не палез да нас цалавацца, калі мы аддалі яму тытунь» [6, с. 74]. Пасля таго, як «адменны падрыўнік» зацягнуўся нямецкай махоркай, ён даў ёй і яе вытворцам наступную ацэнку: «Смердзюхі, увесь свет захацелі заваяваць, а махоркі людскай зрабіць не ўмеюць... Гэта ж не махорка, а пацяруха нейкая. Ні табе крэпасці, ні смаку, як салома» [6, с. 74]. Аднак у далейшым дзядзька не грэбаваў нямецкай махоркай, але кожны раз, калі атрымліваў ад хлопцаў чарговую партыю, ад яго «...моцна пападала і Гітлеру, і ўсёй яго радні за нізкую якасць тытунёвай прадукцыі» [6, с. 74].

У творы добра і пераканаўча перадаецца радасная атмасфера, якая панавала ў партызанскім атрадзе напярэдадні доўгачаканага вызвалення Чырвонай арміяй роднай зямлі ад ворага: кананаду слухалі як «найпрыгажэйшую музыку», дзядзька Апанас нібыта памаладзеў і пачаў ужо ствараць планы на мірнае жыццё. Ужо немалады партызан-падрыўнік, убачыўшы першых байцоў рэгулярнай арміі, адрэагаваў наступным чынам: «Ён падбегам шыбаваў да нас, падбіраючы полы свайго нямецкага шыняля, і на вачах у яго, здаецца, былі слёзы. Ён нічога не змог сказаць пры сустрэчы, толькі паціснуў разведчыкам рукі і пайшоў поруч з намі» [6, с. 76]. Каб перадаць бязмерную радасць, якая перапоўніла душу заядлага курца ў той момант, настолькі моцную і вялікую, што ад яе нават «позняя восень можа быць на дзіва падобнай да сонечнай вясны» [6, с. 76], пісьменнік выкарыстоўвае адну дэталю. Дзядзька Апанас просіць закурыць у разведчыкаў. Тыя частуюць яго той самай нямецкай махоркай, якую на працягу доўгага часу прыносілі яму галоўны герой з Цішкам Драздом. Не ведаючы гэтага, партызан-падрыўнік скруціў з яе цыгарку, прыкурыў і зацягнуўшыся прамовіў: «Ну, дзякуй вам, хлопчыкі, адразу пачуў сапраўдны смак. Вы не ведаеце, якую мы дрэнь курылі цэлыя два гады...» [6, с. 76].

Звернем увагу яшчэ на адзін момант: параўноваючы маладых партызан з падпольшчыкамі з апавядання «Сямнаццатай вясной», можна заўважыць, што яны тут паўстаюць перад чытачом больш дарослымі, вопытнымі і свядомымі барацьбітамі з ворагам: галоўны герой і яго сябар Цішка Дрозд ужо ведаюць, што такое канспірацыя, і ўсведамляюць яе важнасць і неабходнасць у ваенных умовах: «Адно неасцярожнае слова – і загубіш шмат людзей, тых, што ваююць без зброі, у падполлі» [6, с. 74]; разумеюць, за што і навошта ваююць: «...зноў можна будзе хадзіць па зямлі, не баючыся напаткаць вырожую кулю» [6, с. 75]; гатовы пераадольваць стому і, не зважаючы на яе, выконваць такое важнае і адказнае заданне, як наладжванне «сувязі з наступаючымі часцямі нашай арміі» [6, с. 75].

На думку айчыннага пісьменніка і літаратуразнаўца У.М. Юрэвіча, «Вобраз дзядзькі Апанаса па сіле мастацкага ўвасаблення просіцца, каб стаць побач з вядомым дзедам Талашом», а яго характар індывідуалізаваны з амаль коласаўскай ступенню майстэрства [10, с. 431]. І наогул ён лічыў, што ўжо ў першых апавяданнях лёгка знайсці пацверджанне таму, што талент І. Навуменкі-празаіка «...развіваецца не без адчувальнага ўплыву Якуба Коласа з яго рэалістычнай манерай пісьма, высокай праўдзівасцю адлюстравання, неўтаймоўнай жыццярадаснасцю, якой памагаюць светлая іронія і лагодны гумар, выключнай прастамай апавядання і нейкай па-сялянску сцішанай, непаказнай мудрасцю» [10, с. 431].

Трэба сказаць, што на гэта звярталі ўвагу многія даследчыкі ранняй творчасці І.Я. Навуменкі. Напрыклад, Г. Сіненка ў сваёй манаграфіі пісаў: «Стыль яго апавяданняў, аповесцей, раманаў нясе на сабе даволі выразны адбітак творчай вучобы ў Якуба Коласа. Сплаў у адзінай непадзельнай геме высокай патэтыкі і гумару, будзённай інтанацыі з цёплай, часам ледзь улоўнай усмешкай – гэта ад Коласа» [9, с. 54]. Ды і сам І.Я. Навуменка ў адным з інтэрв'ю, адказваючы на пытанне, каго лічыць сваім літаратурным настаўнікам, назваў толькі аднаго мастака слова: «...з беларускіх пісьменнікаў на мяне, відаць, найбольш уплываў Колас. Я і цяпер лічу, што стыль Коласа – гэта стыль будучага... Яго проза эмацыянальная, ёмістая сэнсава, шматпластовая...» [1, с. 105–106]. Разам з тым даследчыкі літаратуры лічаць, што ў апавяданнях са зборніка «Сямнаццатай вясной» можна знайсці таксама менш прыкметныя сляды літаратурнай вучобы ў Кузьмы Чорнага: «...Навуменка, відаць, не без уплыву

К. Чорнага, правільна зразумеў выяўленчыя магчымасці мастацкай дэталі і такі закон мастацтва, як уменне ў малым, звычайным убачыць значнае, у кароткай рэпліцы пачуць голас душы чалавека» [5, с. 153]; «Урокі Чорнага пісьменнік засвойвае ў тым сэнсе, што імкнецца прасачыць тыя ці іншыя псіхалагічныя з’явы ва ўсёй іх глыбіні, ад пачатку да канца, даць ім назву, занатаваць самыя тонкія рухі і зрухі чалавечай душы» [9, с. 54].

Не толькі намі заўважана, што, чытаючы некаторыя раманы І.Я. Навуменкі, прыгадваеш вобразы, сітуацыі, цэлыя эпізоды з папярэдніх яго твораў [10, с. 433]. Справа ў тым, што І.Я. Навуменка лічыў, што апавяданне «можа стаць як бы сціслым канспектам будучай больш разгорнутай рэчы, яе першай апрабацыяй. На аповесць, раман трэба патраціць месяцы і гады, але думку, якая пазней ляжа ў іх аснову, можна выказаць і ў апавяданні. Калі думка плённая, яна будзе абрастаць новымі падрабязнасцямі, разаўецца ўглыб і ўшыр... Апавяданне – і стартавая пляцоўка для больш развітой эпічнай формы: аповесці, рамана, і самастойны твор» [1, с. 157]. На наш погляд, апавяданні «Сямнаццатай вясной», «Эх, махорачка...» сталі «канспектамі» раманаў «Сасна пры дарозе» (1962), «Сорак трэці» (1973) адпаведна.

Падсумоўваючы сказанае вышэй, адзначым: у апавяданнях, якія ўвайшлі у зборнік «Сямнаццатай вясной», І.Я. Навуменка «намацаў», пра што і як ён будзець пісаць у далейшым, у выніку чаго «на шырокім, неабсяжным плацдарме ваеннай тэмы найперш менавіта яму ўдалося адкрыць і па-свойму, у наватарскім рэалістычным і лірыка-рамантычным ключы раскрыць унутраны свет учарашніх юнакоў-школьнікаў, якім па волі абставін давялося стаць удзельнікамі самай вялікай і крывавай вайны і многім з якіх не суджана было вярнуцца пад дах бацькоўскіх хат» [8, с. 16]. У гэтых творах, якія вылучаюцца праўдзівасцю, шчырай непасрэднасцю, лірызмам, рамантычна-ўзнёслай танальнасцю, мяккім гумарам, сардэчнай цеплынёй, тонкім аналізам псіхалогіі летуценных юнакоў, багатай народнай фразеалогіяй, ужо прасочваюцца характэрныя рысы мастацкага стылю І.Я. Навуменкі. Апавяданні «Сямнаццатай вясной», «Трое з зялёнай будкі», «Эх, махорачка...» сведчаць пра ўменне маладога прызіка карыстацца мастацкай дэтאלлю для абмалёўкі характараў сваіх герояў, «спалучаюць у сабе лаканічнасць формы з асаблівай насычанасцю зместам, стройнасцю будовы, багаццем і выразнасцю моўна-выяўленчых сродкаў» [11, с. 22].

Літаратура

1. Навуменка, І. Я. Збор твораў : у 10 т. / І. Я. Навуменка ; падрыхт. тэкстаў, камент. і паслясл. Н. Пыско. – Мінск : Маст. літ., 2012–2017. – Т. 10 : П’еса, вершы, інтэрв’ю, анкеты, выступленні, водзвывы на дысертацыі, некралогі, аўтабіяграфія, успаміны, дзённікавыя запісы, лісты. – 2017. – 989 с.
2. Гилевич, Н. Рассказы Ивана Науменки / Н. Гилевич // Знамя юности. – 1957. – 13 ноябр. – С. 3.
3. Пшыркоў, Ю. Апавяданні Івана Навуменкі / Ю. Пшыркоў // Польшыя. – 1958. – № 7. – С. 181–183.
4. Крышталь, В. Удаляя творчая заяўка / В. Крышталь // Літаратура і мастацтва. – 10 верасня. – С. 3.
5. Лазарук, М. Першая кніга / М. Лазарук // Маладосць. – 1957. – № 11. – С. 151–153.
6. Навуменка, І. Я. Збор твораў : у 10 т. / І. Я. Навуменка ; прадм. П. Навуменкі, падрыхт. тэкстаў, камент., паслясл. І. Шаладонава, паслясл. С. Лаўшука. – Мінск : Маст. літ., 2012–2017. – Т. 1 : Апавяданні і нарысы, 1946–1972. – 2012. – 766 с.
7. Дзюбайла, П. К. Беларускі раман аб Вялікай Айчыннай вайне / П. К. Дзюбайла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1964. – 160 с.
8. Жураўлёў, В. П. На сумежжы мастацкай і літаратуразнаўчай думкі / В. П. Жураўлёў // Творчасць Івана Навуменкі : славянскі, еўрапейскі, сусветны кантэкст : матэрыялы Рэсп. навук. канф. (да 85-годдзя з дня нараджэння народнага пісьменніка Беларусі акадэміка І.Я. Навуменкі), Мінск, 16 лют. 2010 г. / Ін-т мовы і літ. ім. Я. Коласа і Я. Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 2010. – С. 15–27.
9. Сіненка, Г. Иван Навуменка : нарыс творчасці / Г. Сіненка. – Мінск : Маст. літ-ра, 1981. – 207 с.
10. Юрэвіч, У. М. Выбранае / У. М. Юрэвіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1987. – 495 с.
11. Лазарук, М. А. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў : дапаможнік для настаўнікаў / М. А. Лазарук, А. Я. Ленсу. – Мінск : Нар. асвета, 1983. – 191 с.